

א ואלה שמות בני ישראל הבאים
 מצרימה את יעקב איש וביתו באו:
 ב ראובן שמעון לוי יהודה:
 ג יששכר זבולן
 ובנימן: ד דן ונפתלי גר ואשר: ה ויהי כל
 נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף
 היה במצרים: ו וימת יוסף וכל אחיו וכל
 הדור ההוא: ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד

א ואלין שמחה בני ישראל דעלו
 למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתה
 עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה:
 ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן
 ונפתלי גר ואשר: ה ויהי כל
 נפשתיא נפקי ירפא דיעקב שבעין
 נפשן ויוסף דהנה במצרים:
 ו ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא
 ההוא: ז ובני ישראל נפישו

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אע"פ שמנאן א בחייהו
 בשמותם, חזר ומנאן במיתתו, ב להודיע חבתו שנמשלו
 לכוכבים, ג שמוליאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר
 המוליא במספר כבאם ד לכולם בשם יקרא (ישעי' מ, ט.
 שמו"ר אג,ג): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו
 בכלל שבעים, ה ומה בא ללמדנו, וכי לא היינו יודעים ו
 שהוא היה במצרים, אלא להודיע דקתו של יוסף, הוא
 יוסף הכועס ז את לאן אציו, הוא יוסף שהיה במצרים
 ונעשה מלך ועמד בצדקו: (ו) וישרצו. שהיו יולדות

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפ' ויגש וא"ל דלעיל מנאן
 בחייהו ועכשיו מנאן אחר מיתתו מנ"מ בין מנין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון
 דכבר מנאן ועל זה פירש להודיע כו'. א"י ק"ל דואלה ל"ל דלא הל"ל אלא אלה שמות
 וגו' וא"ל דקאי על מספר של מעלה דבפ' ויגש והתם כתיב ואלה דקשה למאי נ"מ
 קאמר דקאי על מספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה המספר אחר
 המיתה היה ולהכי כתיב ואלה כלומר אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה
 מספר שמותיהם לאחר מיתה אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון
 שכבר מנאן בחייהם ועל זה קאמר אע"פ כו' וק"ל: ב ולא נקט בשמותם גבי מיתתו
 דלעיל בחייהם מנאן בשמותם ופרטין אבל גבי מיתתו לא מנאן אלא ראשי השבטים
 דכתיב הכא ע' נפש וגו': ג ואין להקשות מה היא החיבה שהמשיל אותם לכוכבים
 י"ל כמו שהכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אך ביום אינם נראים משום שרגא
 בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין בעוה"ז ובעוה"ב וק"ל: ד [רא"ם] שמלת
 ובשמותם לא קאי אלא על מלת ומכניסין אבל בהוצאה דוקא במספר ולא בשמותם
 כמו שנאמר בקרא המוציא במספר צבאם לכלם בני ישראל גבי הוצאה כתיב מספר
 ובהכנסה כתיב בשם: ה וא"כ למה לא הוזכר שמו של יוסף בכללם כלו' קודם סך
 של יצאי ירך יעקב: א את"ל דראשונה אינו קרויאי דצריך למכתב יוסף משום שהיה
 במצרים מ"מ קשה וכי לא היינו יודעים כו': (נח"י) הרא"ם האריך במקום שה"ל לקצר דהרב ס"ל דחזרו למעלה על הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע' וכן הוא בשמ"ר וע"ז
 חזרו לדעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובניו שהם בכלל שבעים נפש אלא להורות שיוסף ה"י במצרים ע"ז קשה מה בא ללמדנו: ז ר"ל דהא שמא מתוך שהיה שפל ועני כ"כ שמא

אור החיים

פי' הבאים לסבול עול הגלות במצרים את יעקב אהו דומיו לו
 בהסכמה אחת לפרוע שטר חוב הגלות. לזה דקדק לומר הבאים,
 פירוש הגם שלא באו חפאים היו לבוא, וזה לך האות איש וביתו
 באו כאלם שמכין עצמו על הדבר, ואלו ירדו מצרים לסיבה ידועה
 לא היו עוקרים לירתם ובאים והיו באים ביאת עראי והגליהם רגל
 ישרה לשב ארצה כנען. וטעם שחזר לומר באו ולא הספיק במה
 שהקדים לומר הבאים, נהכוון לעשות הפרש בין המנויים בפרשה
 לאנשי ביתם כי אנשי ביתם אינן כולם בגדר זה. ועי' מה שכתבתי
 בפרשת ויגש בפסוק בניו ובני בניו וגו' כי הם דוקא היו חפאים בדבר.
 והגם שלא מנה כאן אלא י"ב שבטים, אולי שהם היו בגדר בפני
 עצמם בדומה ליעקב.
 או יתבאר הכתוב על זה הדרך ואלה שמות בני ישראל הבאים מלכאנס
 וחפאים מצרימה הרשומים ראובן שמעון וגו', אבל כל שאר יולאי
 יך יעקב לכך שבא יעקב באו עמו, והוא אומר את יעקב איש
 וביתו באו, וזולת ביאת יעקב לא היו באים כולם, ולזה הולך
 לומר באו פעם שנית:
 עוד יראה אומרם הבאים וגו' שבא לומר מופת חותך כי בלכאנס
 באו והראיה שאחר מות אביהם ועלו ארצה כנען חזרו פעם
 ב' כלאמור בפרשת ויחי, והוא אומרם הבאים מצרימה את יעקב מחדש

א ואלה שמות בני ישראל. טעם אומרם ואלה בתוספת וא"י
 ללמוד עליהם כי כולם לדיקים כאבותיהם ואלה מוסקי על
 הראשונים מה ראשונים להם אצרכה יחזק יעקב לדיקים עליונים
 כמעשה אבות עשו הבנים.
 עוד יראה על דרך אומנם ז"ל (תנחומא שמות ד') כי זמן הגלות
 התחיל מימי אצרכה משגולד יחזק, והוא אומרם ואלה וגו'
 הבאים מצרימה מוסקי על הראשונים לומר לך שגם הראשונים
 בגלות היו ואלה עמהם.
 עוד יראה מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל
 זרעם כמו כן אלה. והוא אומרם ואלה מוסקי על הראשונים
 ולדרך זה הרוחנו טעם נכון לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב ומנאם
 אחר שכבר מנאם בפרשת ויגש בזיריחה למצרים, ורש"י ז"ל פירש
 כי להודיע חבתו חזר ומנאם במוחם, ואין דבר זה מספיק אלא
 לדקרה ולא לפשטן של דברים, ועוד לדבריו היה לו לקבוע המנין
 אחר אומרם ומית יוסף וגו' ואלה שמות וגו', ולדרכנו הכתוב יודיע
 טעם מניינם שמונה הוא והולך בספר התורה מי ומי הבא לקבל
 גזירת מלך לסבול עול הגלות ולא פנה עורף כמעשה עשו הרשע
 (בבאראית לו) שהלך לו אל ארץ מפני יעקב, ודרשו ז"ל (ב"ר פ' פ"ב)
 מפני שטר חוב של הגלות, ואמר ואלה שמות וגו' הבאים מצרימה

א ואילין שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר עם אגנש ביתיה עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנמיין: ד דן ונפתלי גר ואשר: ה ויהוה סכום כל נפשתיא נפקי ירכא דיעקב שובעין נפשתיא עם יוסף ויבנהו דיהוה במצרים: ו ומית יוסף ובתריה מיתו כל אחוהי וכל דרא ההוא: ז ובגוי דישראל נפישו ואתילידו ויסגו ואתקיפון לחדא

בעל הטורים

א אלה שמות בני ישראל הבאים. ר"ת שביה שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ד' דברים נגאלו מצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וגם כן ואלה ר' מוסיף על ענין ראשון וימת יוסף ואלה שמות שצוה להם שלא שינו שמותם ואמר להם אף על פי ששינו שמי צפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם: ישראל הבאים. ר"ת וס"ת מילה: את יעקב איש. ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו מצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד ו"ב שבטים משל לבנתה פלטרין בעמור א' ונפל וחזר ובנה בשני עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו ב"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד ו"ב שבטים שלא היה בהם פסולת וזהו היו העמודים שהם עמודי העולם: ז פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאר מאר. ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחר:

אור החיים

שצטים והיו בני יעקב שמונים ענפים, וזוה נתיאצבו כל הדקדוקים יחד.

עוד יכוין הכתוב צאומרו כל נפש וגו' ויוסף וגו' לומר כי כללות ענפים אלו כולם שוים לטובה צאין הכול. ציניהם כולם דיקים כולם חכמים כולם כלב שלם זה על זה וכלו כולם נפש אחת, והודיע חידוש ורבותא גדולה היא ללד יוסף שהיה צמלרים ומן הטבע יהיה משתנה מהשואת האחים צין ללד האחיה כי לא יתכן שיהיה שוה צרצון כהשואת כולם ללד מה שעשו לו שמכרוהו ונתאכזרו עליו ואיך לא יהיה קלת שניו צינו לצין כולם, צין ללד הצלקות כי היה נתון צבור הטומאה והאחים היו צארץ כנען ומסוככים צאילן הוא יעקב לציבה, ועל כל פנים ישתנה קלת, ואף על פי כן מודיען הכתוב כי שוה הוא להם ונכנס במספר הע' וכהשואת כולם יחד ליקרא נפש אחת צין לפרט האהבה והאחיה הנכונה צין לענין הצלקות וטהרת הנפש, שלא נדבק צו מתחלואי הנפש הגם היותו צמלרים. ועיין מה שכתבתי בפסוק (ויגש מו ל) אמותה הפעם וגו':

ו (ו-ח) וימת יוסף וגו' ובני ישראל וגו'. כריך לדעת לחיזה

רמב"ן

ואתם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא (עזרא א א' ב') לחבר הספור, אלא שהיו שני ספרים, השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות: ורבי אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים, הזכיר כי גם אחיו בדתם היו מעטים ופרו ורבו. ואיננו נכון. ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו ככוכבים שמוציאן במספר ומכניסין במספר, שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישעיה מ כו). ואלו דברי אגדה (שמו"ר א' ג'), והם דברים של אמת בענין החיוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר, אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי:

כלי יקר

איש וביתו באו. והמפרשים אמרו (רבינו בחיי א) איש וביתו באו. איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו ובית דינו, כמ"ש (שמות יג. כא) וה' הולך לפניהם הוא ובית דינו. (זהר דף מו). ומה ענין בית דינו לכאן, ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו. יד) ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים. ואלה שמות בני ישראל. פירש"י להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים כו' י"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא בנמצא גם ביום, כך הצדיק לעולם הבא שנמשל ליום, יש לו מציאות

איך וביתו. בלו אחר שעלו מקס חזרו למלרים איך וביתו ומנה הכתוב מי הם צעלי צלקות זה לראובן וגו' הא למדת כי ענפי האילן כאלו ענמו שוים לחפוך בגזירת מלך וכתב צפסר זכרון לפניו ליראי ה' וגו':

ה ויהי כל נפש וגו' ויוסף וגו'. כריך לדעת למה אמר, והיה לטון כער, ואם על הגלות אין זה מקום הדבר. גם כריך לדעת אומרו כל.

עוד למה הוצרך לחזור להודיע מנין יולאי ירך יעקב וכבר השמענו וידענו. עוד מה הודעה זו כדבר חדש ויוסף היה צמלרים. ואולי שיקון הכתוב לומר על דרך אומרים ז"ל (סוטה ל"ו) שעתיד היה יוסף להעמיד ו"ב שצטים ומי סבב שלא העמיד אלא צ' הוא פגע רע שפגעוהו אשת פוטיפר ופוזו זרועי ידיו ע"כ, הא למדת שזולת זה ה' יוסף מעמיד ו"ב שצטים, והוא אומרו ויהי לטון כער שמטערת החורה על שלא היו צין הכל אלא שצטים נפש, והוא אומרו כל נפש וגו', ונתן הטעם לדבר שלא היו אלא ע' ואמר ויוסף היה וגו' ודין גרמא שלא היו, יולאי ירך יעקב אלא ע' נפש שזולת זה אם לא ירד יוסף למלרים היה יוסף מעמיד ו"ב

(א) טעם ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים, כי אז גלו בראש גולים, כאשר פירשתי, ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה (בראשית מו ז), ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו', ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן, כי אף על פי שהם שני ספרים, הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה, וכאשר הזכיר בני יעקב קצו בבני בניו וכל זרעו, והחזיר הכלל כאשר אמר שם (שם מ"ו כ"ז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. ובענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא, שהשלים דברי הימים (דה"ב ל"ו כ"ב כ"ג), ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו', כה אמר כורש מלך פרס וגו',

(א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף ו"ו במלת ואלה, גם אמר מתחילה הבאים לשון הוה ואח"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר. לפי שנאמר למעלה (בראשית נכו.) ויישם בארון במצרים, ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים, לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאלו עכשוו המה באים, אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת, לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם, בזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים, ז"ש

מֵאֵד וְתַמְלָא הָאֲרִיז אַתֶּם: פ ה וַיִּקָּם מֶלֶךְ
 חֲדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: ט
 וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב
 וְעַצוּם מִמֶּנּוּ: י הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה
 וְהָיָה בִּי תִקְרָאנָה מְלַחְמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא
 עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאֲרִיז:

ואתילדו וסגיאוי ותקפיו לתדא
 לתדא ואתמליאת ארעא מנהון:
 ח וקם מלכא חדשא על מצרים
 דלא מקים גזרת יוסף: ט ואמר
 לעמה הא עם בני ישראל סגן
 ותקפין מננא: י הבו נתחכמה להון
 דלמא יסגון ויהי ארי יצרעננא
 קרב ויתוספון אף אגון על סנאנא
 ויגחון בנא קרב ויסקון מן
 ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין

רש"י

שפתי חכמים

פשה ח עברה כי העניו מעביר דעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה
 כיון הדוא חשוב כל כך ולפי שהמנין בכאן הוא אחר מיתתן מ"ה הודיע צדקתו במנין
 הזה משום דאמר רז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ח (נח"י) הרא"ם כ' דאיתא
 בש"ר דמפיק לה מששה לשנות ול"ג דאתי כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אהה
 מדרמה אותן דהא עכבר ילדה שיתא ונראי דברי מדרש להרב במלת וישרצו שמשמע
 דמלת וישרצו לחוד הוא דמפיק לה והיינו מדרהפסיק הכתי' במלת וישרצו בין פרו
 ובין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד אחד ורבו
 משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפי' הרב בפ' בראשית ולכך הפסיק במלת וישרצו
 להודיען שסך הרבייה היתה כגדול שבשרצים (וע' בגי"א דברים נכוחים): ט דאל"כ
 ויקם וימלוך מיבעי ליה: ב דמלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל: ל פ"י כי לא רצו
 שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמות היא מה לעשות להם. (מהרש"ל) דק"ל
 דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מה לעשות לו: מ (נח"י) ולפי
 זה קאי אהקב"ה ולכן נכתב ג"כ רב ועצום וכל הפרשה בל' יחיד: נ וא"ת והא מיד
 צוה למילדו להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא
 פרעה עצמו צוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת: ס
 שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. ע ק"ל דהל"ל ענתו בסבלותו או ענתם

פשה ח זכרם אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל,
 חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו ט גזירותיו
 (סוטה יא.): ואשרי לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע:
 (י) הבה נתחכמה לו. כל הבה לשון הכנה והזמנה
 לדבר הוא, כלומר הזמינו עצמיכם לכך: נתחכמה לו.
 לעם, כ נתחכמה מה לעשות לו. ורבותיו דרשו,
 נתחכם למושיעין של ישראל מ לונס צמים, נ שכבר
 נשבע שלא יציא מצול לעולם (שמו"ר א, יא.). ס (והם לא הבינו
 שעל כל העולם אינו מציא, אצל הוא מציא על אומה אחת. ברכ"י יאן):
 ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותיו דרשו, כאדם
 שמקלל עצמו, ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו

עשה עבירה כי העניו מעביר דעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה
 כיון הדוא חשוב כל כך ולפי שהמנין בכאן הוא אחר מיתתן מ"ה הודיע צדקתו במנין
 הזה משום דאמר רז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ח (נח"י) הרא"ם כ' דאיתא
 בש"ר דמפיק לה מששה לשנות ול"ג דאתי כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אהה
 מדרמה אותן דהא עכבר ילדה שיתא ונראי דברי מדרש להרב במלת וישרצו שמשמע
 דמלת וישרצו לחוד הוא דמפיק לה והיינו מדרהפסיק הכתי' במלת וישרצו בין פרו
 ובין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד אחד ורבו
 משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפי' הרב בפ' בראשית ולכך הפסיק במלת וישרצו
 להודיען שסך הרבייה היתה כגדול שבשרצים (וע' בגי"א דברים נכוחים): ט דאל"כ
 ויקם וימלוך מיבעי ליה: ב דמלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל: ל פ"י כי לא רצו
 שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמות היא מה לעשות להם. (מהרש"ל) דק"ל
 דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מה לעשות לו: מ (נח"י) ולפי
 זה קאי אהקב"ה ולכן נכתב ג"כ רב ועצום וכל הפרשה בל' יחיד: נ וא"ת והא מיד
 צוה למילדו להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא
 פרעה עצמו צוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת: ס
 שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. ע ק"ל דהל"ל ענתו בסבלותו או ענתם

אור החיים

ענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ויחי) וימת
 יוסף בן וגו', עוד כריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל
 הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל.
 והנה המנין של מהר"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד.
 עוד כריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם צא
 להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו
 וישראו וגו' בני ישראל:
 אבן ז' כחוצים הבאים כאלהם להודיע השתלשלות התחלת
 השעבוד וסיבותיו, והם כמספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה
 יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן
 שיוסף קיים היו ישראל בלחץ מצריים שקטים ומעוננים. ז' מיתת
 האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן
 וכמו שפי' ז"ל (סוטה י"ג). בצפוק (בראשית נ יד) וישב יוסף וגו'
 ואחיו וגו' אחר קברו את אביו ועיון שם דבריכם. ג' מיתת כל הדור
 פ"י כל הע' נפש שכולן היו חסודין בעיניהם ובאמצעותם לא היה
 להם פנים להשתעבד בהם, או לכל שהיו בני דעה ואין מציאות
 למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל צפה רך כי היו בני הדור ההוא
 חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד'
 ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישראו וגו'
 במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נותנים לב לבקש תחבולות
 אלא ההרגש הגדול הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף

ואחיו וכל הדור, ובזה נתיישב אומרו ובני ישראל ולא אמר ויפרו
 וגו' כי לא צא להודיע ענין הרצוי אלא להודיע כי הוא זה סובב
 הגלות:
 ועוד ויקם מלך חדש וגו', וזולת אחת מכל דברים הסדורים
 לא היה השעבוד ולמ"ד (סוטה י"א). חדש שנתחדשו גזירותיו
 הסיבות הקודמות הם סבוהו לחדש לעתו משונה מקדם והבן, והנה
 לפי פשטן של דברים יגיד כי כל עוד שהיה אחד מהדור ההוא קיים
 היה מונע השעבוד, וקשה א"כ לא היה לו לומר הכתוב אלא וימת
 כל הדור ההוא שאפי' כל ימי א' מהדור לא היה שעבוד ולא היה
 כריך לומר לא מיתת יוסף ולא מיתת אחיו דק"ו שלא יהיה השיעבוד
 צמיחה, ואפי' לדבריהם ז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) שאמרו כל זמן
 שאחד מהשצטים קיים לא היה השעבוד קשה למה הורכב להזכיר
 מיתת יוסף ק"ו הוא מהאחים. ואולי כי יכוין הכתוב לומר כי היו
 הדורות בדבר כי צמיחת יוסף ירדו מגדולתם שהיו מעולים יותר
 ממצריים ועשו שוים להם, וצמיחת האחים ירדו למטה ממדרגתם
 שהיו בעיניהם נבזים אצל לא היו משתעבדים בהם, וצמיחת כל
 הדור התחילו להשתעבד באמצעות קנאתם אשר ראו הפלגת ריבויים
 של ישראל שנתמלאת ארץ מצריים בהם.
 ואם תאמר והלא רז"ל לא אמרו אלא כל זמן שאחד מן
 השצטים כו'. ולדברינו אפי' מן השצטים. דע כי דבר זה לא
 הוחלט לרבותיו ז"ל, וז"ל רבותיו ז"ל בסדר עולם (סס) משמת לו

ענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ויחי) וימת
 יוסף בן וגו', עוד כריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל
 הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל.
 והנה המנין של מהר"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד.
 עוד כריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם צא
 להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו
 וישראו וגו' בני ישראל:
 אבן ז' כחוצים הבאים כאלהם להודיע השתלשלות התחלת
 השעבוד וסיבותיו, והם כמספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה
 יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן
 שיוסף קיים היו ישראל בלחץ מצריים שקטים ומעוננים. ז' מיתת
 האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן
 וכמו שפי' ז"ל (סוטה י"ג). בצפוק (בראשית נ יד) וישב יוסף וגו'
 ואחיו וגו' אחר קברו את אביו ועיון שם דבריכם. ג' מיתת כל הדור
 פ"י כל הע' נפש שכולן היו חסודין בעיניהם ובאמצעותם לא היה
 להם פנים להשתעבד בהם, או לכל שהיו בני דעה ואין מציאות
 למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל צפה רך כי היו בני הדור ההוא
 חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד'
 ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישראו וגו'
 במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נותנים לב לבקש תחבולות
 אלא ההרגש הגדול הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף

לְחֶדָּא וְאֶתְמַלְיָאֵת אֶרְעָא מְנַהוּן : ה וְקָם מְלִיךָ חֶדָּת כְּמִין שִׁירוּיָא עַל מְצָרִים דְּלָא חֶפְסִים יֵת יוֹסֵף וְלָא הֶלִיף בְּנִימוּסוּי : וְאָמַר לְעַמִּימָה הָא עֵמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל סְגִיאיִן וְתַקְפִּיִן יִתִּיר מִיָּנָן : י אֵיתוֹן קְדוֹן נְתִיעֵט עֲלֵיהוֹן בְּהַלֵּן דִּינִין נְעֵר נִתְהוֹן קְדָם עַד לָא יִסְגוּן וְיִגְהִי אָרוּם יִתָּן סְדְרֵי קְרָבָא וְיִתּוֹסְפוּן לְחוּד הַיַּנּוּן עַל סְנַאיִן וְיִשִּׁיצוּן יִתְנָא וְלָא יִשִּׁירוּן מִיָּנָן אוּף לָא חֶד

בעל הטורים

ט אל עמו. עיי'ן עקומה אמר בע' נפש ירדו לכאן וכבר נתרבו ממנו : י הבה נתחכמה. הבה עולה י"ב כלו' שנתחכם על י"ב שבטים : והיה בי תקראנה מלחמה. שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליטת מהם : ונוסף. ג' במסורה הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלת שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם כהם אלף פעמים :

אור החיים

בצתי אצח משם לחשש כלות אחיו הכנעני וכו'. עוד ילצה בצאמרו הנה עם וגו' על זה הדרך כי עם זה משונה מכל העמים כי שאר העמים יתערבו ביניהם ואין לה עם שאין זו תערובות גדול מכמה עמים אשר לא כן עם ישראל, והוא אומרו הנה עם כולו בני ישראל ואין זר אחס, ואומרי רב ועצום פירוש כי בצמלעות היותם עם אחד ומיוחד הגם שהיו מעטים צעדך שאר האומות יחשבו לרבים ועמומים מהם ללד שהם כל אחד נותן נפשו על אחיו, וזה ידוע ליודעי ערך מלחמה. עוד ילצה בצאמרו רב ועצום, רב שמתרבה שלא כדרך העולם, והנה מטבע העולם כאשר יולדו רבים יהיו תשי כח בין בצמינת הנולדים בין בצמינת המוליד, ולא ולמד מהתאומים כיודע לטבעיים, ומעתה אין מיחוש לריבויים כי סופם להתמעט, וכי יהיו

עד שיאלו ישראל מצרים ק"ו שנה אין שעבוד יתר עליו ולא פחות מפ"ו כשפותה של מרים שנקראת על סם המרור ע"כ, הרי כי אין הכרעת דבר שמשמת לוי שהוא אחרון שבצבטים התחיל השעבוד. ופשת הכתוב אני רואה שלא אמרו הבה נתחכמה לו ללא אחר מיתת כל הדור ההוא והשואר הכתוב לכל אחיו : ט ויאמר אל עמו הנה וגו', אומרו הנה וגו'. יתבאר על דרך אומנם ז"ל (ב"ר פ') בפסוק (בראשית לד) עכרתם אותי שכלולה היתה החזית וכו' כי מסורת היתה ביד וכו' שעתידין ליפול ביד ישראל ע"כ. ולזה אמר מלך מצרים הנה עם בני ישראל הידוע בתוקף ועוז הנה הוא רב ועלום, ואמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ועלה מן הארץ ויעשה מה שהוא מסורת בידם שהוא יאבד כל נפש לכנעני אחיו, לזה יתחכמו עליו לאוסרו לכל אצח. ולזה נקראת מצרים בית הכלא כי היו המצרים שומרים את ישראל

רמב"ן

שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס, כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מ"א ט כא) : ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים, ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם. ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי

(י) הבה נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב, כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה, כי עמהם הוא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה. אבל אמר שיעשו דרך חכמה

בלי יקר

ל"ד) על כן אינה איש וביתו, ומזה ראה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה. וענין המספר הוא, להודיע מעלתו כי כל דבר חשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזה"י פרי' כי תשא (ל"ב), ועל מעלת הצדיק שמת כתיב (תהלים נו. ט) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך, ופסוק זה דרשו רז"ל (שבת קה:) על המוריד דמעות על אדם כשר, ומ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור, ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק שמת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות, ואמר הלא המה בספרתך כי אתה מכניסן במספר ע"כ אני מבקש שתספור גם נידותי ותשים דמעתי בנאדך למשמרת. (ב) ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמותם על דרך המדרש (ויק"ר לב.ה) בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם, ואת לשונם, ושהיו גורוין מעריות, ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה, ראובן ראה ראיתי את עם עמי. שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם, ולפי זה אני היו משנים את שמם לא היה להם רושם על הגאולה ולא היו ראויין להגאל, אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה, או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה.

וכמו כן אילו היו משנים את לשונם, אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא היה שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי, ושמעון על שם

ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו, וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א כלילה כך אור הצדיק וזרח אחר הערב שמשו כד"א (קהלת יב.ב) עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ולי נראה לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקתו כמ"ש (שם ד.ב) ושבה אני את המתים, כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו, וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחילה ועד סוף, כי סוף כל דבר הכל נשמע ע"כ ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים, ובה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה, כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו, וז"ש (דניאל יב.ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כרי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן, (יומא פז.) ובו מלתא דפסיקא שאורו מזהיר ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו, אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מילתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם.

ובו"ש רז"ל (עיי'ן שמו"ר א.ג.) שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר, יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה, וכתוב איש וביתו באו לשעבר, לפי שמדבר בשני ביאות אחת כבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו, אותה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו אשתו, אבל עכשיו שרצה לדבר ממימתם כי זה נקרא ג"כ ביאה ודומה כאלו עכשיו באו מאחר שמתו שם וישארו שמה וזו ביאה שניה בהוה, אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת, גם ביאה זו אינה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אינן מלוין אותו כ"א עד הקבר, כדאייתא במשל בפרקי ר"א (פרק

וַיִּשְׁמְעוּ עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
 בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכְּנֹת לְפָרְעָה אֵת
 פְּתָם וְאֵת רַעְמִסִּים: יב וּבְאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ בֶּן
 יֶרֶבָה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מבאישיין בדיל לענואהון
 בפלחנהון ובגו קרוי בית אוצרא
 לפרעה ית פיתום וית רעמסס:
 יב ויבא דמענן להון בן סגן וכן
 תקפין ועקת למצראי מן קדם בני

שפתי חכמים

רש"י

בסבלותם: פ דק"ל הל"ל ויבן את פיתום ואת רעמסס לעירי מסכנות לפרעה ומדכתיב
 ויבן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שבנויות היו אלא וגו' (רא"ם): צ ר"ל דק"ל דבפסוק
 משמע מתוך שהיו מענין אותן לכך היו רבין וכי לא סגי בלא הכי וע"ק דאדרבה עינו
 ממעט פריה ורביה ועל זה פירש בכל כו' ר"ל לא היו מענין אותן אלא מחשבתן היה
 כן: ק כיון דכן ירבה קאי אמחשבת המקום ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה
 למה כתיב ירבה לשון עמיד לכן פירש כן רבה וכן פרוץ שהוא ל' הרה תמיד: ד דק"ל

מסים. לשון מס, שרים שגובין מהם המס. ומהו המס,
 שיצנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלתם.
 של ע מלרים: ערי מסכנות. כתרגומו, וכן לך בא אל
 הסוכן הזה (ישעי' כב, טו), גזבר הממונה על האולרות

(שמו"ר, א, יז): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך, ועשאוּם פ חזקות וזכורות ללאורכי: (יב) ובאשר
 יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות, צ כן לב הקב"ה להרצות ולהפריצו. בן ירבה, כן רבה ק וכן פרוץ.
 ומלרשו, רוח הקודש אומרת כן, אחס אומרים פן ירבה, ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו ר בחייהם. ורבותינו דרשו,

אור החיים

עליהם כזח ואל תיכף ומיד, ושעבודם ושימו עליהם שרים ואזו היו
 מועטים בערך המלריים ונטו ערפס, ומה שאמר הכתוב הבה
 נתחכמה אינו על פרט השעבוד אלא על פרט אחר, וכמו כן אמרו

רבים אין זהם כח לחוש לריבויים, לזה אמר ועלום פי' הגם שהם
 מתרבים ביותר מהרגיל אף על פי כן ועלום ממנו הגם שאין זהם
 הריבוי, ומן הראוי הם היו ראויים להיות חזקים יותר מהם, ומעתה
 בהכרח להחכים עליו, וכפי זה חיבת ממנו חוזרת אל עלום ולא
 לאומרו רב כי בסמוך הוא אומר פן ירבה.

ז"ל (שם) שהיה על שקוע הבנים בים כאמור בדבריהם.
 עוד נראה בדקדוק עוד אומרו למען עננותו וגו' שלא היה כריך
 והדבר מוכן שחל למען ענותו מתכוונים. עוד אומרו
 בסבלותם מה בא למעט. אכן נראה שנתחכמו עליו להשתעבד
 בדוך זה, כי פרעה מן הסתם יהיו לו בונים ערים לשבת והרבה
 עובדים עבודות הריבוי למלכות המלריים עצמם ומהזולת,
 והאנשים ההמה יקראו מס כמו שאמר הכתוב (מ"א ה') ויעל המלך
 שלמה מס מכל ישראל, ויעץ עצה לשום על ישראל שיהיו הם שרי
 מסיים ויבן שיהיו הם הממונים על כל עושי מלאכת המלך, ודבר זה
 אינו פחיתות ולא דלות לישראל ואינם יכולין למאן וכוונתם בזה הוא
 לערמה למען ענותו לעם ישראל בסבלותן של המסים שהם עובדי
 עבדות כשלא יוכלו לעבוד עבודתם אשר שמו עליהם בחוספת
 מרובה ממה שיוכלו שאת יטורכו השרים להצטרף עמהם לעבוד
 עבודתם להשלים חקם, שלא היו מכירים בחוק העבודה אלא לשרים
 שהם ישראל שהם הם הממונים, וזו היא חכמתם שבאמצעות ערמה
 זו הכניסום בסבלות, והוא אומרים ז"ל בתחילה בפה רך היו לשרים
 ואח"כ לעבדים ויבן ערי וגומר:

עוד יראה באומרו רב ועצום מובנו פי' שגדולתם וריבויים מהם
 היה, והכוונה בזה כי בא להודיע אותם כי יש להם חוב בישאל, ונתכוון
 להקדים טענה לכל יאמרו אליו עמו או כל רואה מעשיו
 נכריים כי באיזה כח יעמוד ויקח עם אחד השוכן בקרבו ויעבוד בו
 עבדות עבד, לזה אמר הנה עם בני ישראל זה עצמו ובשרו
 משלנו הוא כי אנו החיינו אותו בשני רעב וכל מה שנתרבה ממנו
 הוא ג"כ כי בע' נפש בא לגור בארץ, ומעתה יחזיק בישראל בחזקה
 שעמה טענה ויתחכמו לו לעשות לו כטוב בעיניהם.

יב ובאשר יענו אותו בן ירבה וגו'. מה יערב נעימות הכתוב
 על פי מה שכתב בזוהר (ח"ב ל"ה): בפסוק (קהלת ח')
 עת אשר שלט האדם באלים לרע לו, כי באמצעות העינוי והארות
 תתברר בחינת הטוב מהרע ותסמך אל חלק הטוב ותתברר בחינת
 הרע מחלק הטוב ותסמך אל בחינת הרע, וב' פרטים אלו רמוזים
 באומרו לרע לו והוא עצמו שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן
 כשיעור העינוי היו מולאיים ומצרכים חלק הטוב ומתרבה חלק
 הטוב וכן יפרוץ. או ירמוז וכן יפרוץ' שהיה נפרץ ממנו חלק הרע
 שהיה דבוק בו, והוא האירוף אשר לרף ה' אותם בבור הברזל
 במלריים. וכפי פשט הכתוב יראה כי קשהו המלריים מרבים לענות
 היה ה' מרבה את ישראל כדי שיהיו נעזרים על העבודה והיה נותן

עוד יראה כי הלא תמאכ כי כל המלכים וגדולי העמים יתחכמו
 לפאר מלכותם בעם מכובד ומה גם בעם ישראל כי גם ומעלה
 מיוחדת לו, ואין לך אומה ששלטה בישראל שלא היתה מעולה על
 כל האומות בסוד (איכה א) היו כריה לראש, לזה אמר מלך חדש
 הגה בני ישראל המצובדים הם הם העיקר במלכות יותר מהמלריים
 ובהם הם מתכבדים וכי יאלו מהעיר תהיה העיר פחותה ובזויה לזה
 הבה נתחבמה לו וגו' פן יאל מהעיר באמצעות סיבה כי
 תקראנה מלחמה ויקוץ מהמלחמה וילך לו, ואז אין אנו יכולין
 למונעו כי ילחם בנו בהצטרפות מלחמה הלוחמת עמנו:

יב וישמו עליו וגו'. כאן הבן שואל מה חכמה נתחכמו בזה אין
 זו חכמה אלא רעות וחאיפות. עוד איך מלאם לבם
 בתחילת השעבוד לשום עליהם שרי מסיים. ועוד איך בני ישראל נטו
 ערפם לעבדות עבודה נכריה בחומר ובלבנים. והנה רז"ל שאמרו
 (סוטה י"א). כי היה הדבר בהדרגה בתחלה בפה רך ולבסוף בפרך,
 ומן סדר הכתובים משמע כי בתחלה שמו עליהם שרי מסיים,
 ולדבריהם ז"ל כריך לומר כי קדמו דברים לשימת שרי מסיים. והנה
 לפי מה שפירשתי בפסוק רב ועלום ממנו כי סוברים שיכולין
 להשתעבד בהם בעד הטוב שעשו להם בשני רעב אפשר שבאו

ומן בְּתֵר פְּדִין יִפְקֹד לְהוֹן מִן אֲרָעָא : יֵא וְשׁוֹן עֲלִיהוֹן רַבְרַבְנִין מְפַלְחִנִין מִן בְּגִלָּל לְמַצְעָרָא יִתְהוֹן בְּשַׁעֲבוּדְהוֹן וּבְנִינִין קוֹרְיִין תְּלִילִין לְשׁוּם בֵּית אוֹצְרוֹי דְּפָרְעָה יֵת טְאָנִים יֵת פִּילוֹסִין : יֵת וְהִיכְמָא דְמַעֲנִין לְהוֹן הִיכְדִין הוֹן סָגְן וְהִיכְדִין הוֹן

בעל הטורים

יֵא עֲנוּתוֹ. ב' במס' הכא ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מפריה ורביה: רעמסס. ראשון מתרוסס:

אור החיים

זהס כח, והוא אומרו בן ירבה לשיעור אשר יספיקו העובדים בעבודה וגם ה' נותן זהס כח לשיעור אשר יתמעט מכחם מהעניו. וכסרוא המלכים כן היו מעבדים אותם צפך כתרומתו צקשו:

רמב"ן

ועלינו מן הארץ והם יירשוה. לשון רבינו שלמה. ואם כפירוש הרב היה אומר "ועלה על הארץ", כי כן הלשון בלוחמים: עלה נבוכדנצר מלך בבל (מלכים ב' כ"ד א), על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם, ויתפשם (מ"ב יח ג), עלה רצין מלך ארם ירושלם למלחמה (ישעיה ז א). ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה, ירמוז לארץ גושן:

ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בו, ועלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו, ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו. והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים (להלן לב א), אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות (ירמיה נג ה). וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הושע ב ב), שישמו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה:

(יא) שרי מסים למען ענותו. שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך, ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה, חליפות, חרש או יותר יהיו בבנין המלך, ושאר הימים בביתו:

בלי יקר

וירבו ויעצמו במאד מאד. הל"ל מאד מאד מהו במאד, אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאד כמ"ש (דברים ו.ה) ובכל מאודיך. ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד, באותו מאד נתעצמו מאד, ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישמו עליו שרי מסים, כי ע"י המס שיתנו יבואו לידי עוני, וע"כ נעש פרעה כי הבנין גרם לו להתמסכן, שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכארז"ל (יבמות סג). העוסק בבנין מתמסכן. ותמלא הארץ אותם. הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שביארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ (בראשית מח.טז) בקרבה ממש כארז"ל (שמו"ר א.יב) שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם, ואח"כ מבצבצים ועולין שנאמר (יחזקאל טז.ז) רבבה כצמח השדה נתתיך כו', ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כ"כ, וא"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך, לכך לא אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ היתה ממלאה אותם, ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם, מאז נעשו שפלים כשרצים וזחלי עפר בעיני המצריים לכך נאמר וישרצו.

ו יקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך, כי הל"ל וימלוך מלך חדש על מצרים מהו ויקם, ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו, כמ"ש (בראשית ד.ח) ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו. וכתוב (דברים כב.כ) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כך מלך עריץ זה ע"י התחבולות אשר חישב לעשות לישראל נגד רצון האל ית', אע"פ שראה כי ה' עמהם במה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם, מ"מ רצה להתחכם לו יתברך, ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכות עברה וזעם

הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור, אבל אמר לעם כאשר ימצא כל אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור, ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם, כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו (להלן ב ג):

ונראה שעמד זה ימים מעטים, כי בלדת הארץ לא היתה הגזרה, וכשנולד משה נראה שנתבטלה, אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו, או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו (שמו"ר א כט), כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם (להלן ה כא), כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו, וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל, לא יצטרכו עוד לעשות במרמה:

ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו (סוטה יג שמו"ר א' ט) כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, כאילו כתב

וישמע אלהים, אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם, ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראויין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם (יחזקאל כג.כ) וזרמת סוסים זרמתם, ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה, ע"כ נגאלו, כי אלו לא היה הדבר פקוד לא היו משאלים להם כלום, ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל, כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים, כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר, ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם, וזה ראה שגם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם.

איש וביתו באו, שהיו גדורים מעריות כי כל אחד דבק באשתו ולא באחרת, ועוד שנשאו להן נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים מן המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה.

ה ויהי כל נפש. קרא לע' נפשות נפש אחד, לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חודש, ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב, לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר.

ז ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא, אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת, וזה הזכות שהיו בני ישראל, היה קיים לעולם, ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו', ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופניו וישראל רוחניו, כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב.

יג וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָךְ: יד
 וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֶמֶר
 וּבִלְבָנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל
 עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרָךְ: טו וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֹדוֹת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם
 הָאֶחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: טז וַיֹּאמֶר

יִשְׂרָאֵל: יג וַאֲפֹלְחוּ מִצְרַיִם יַת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּקִשְׁיוֹ: יד וַאֲמַרְרוּ יַת
 חַיֵּיהֶן בְּפִלְחָנָא קָשִׁיא בְּשִׁינָא
 וּבִלְבָנִין וּבְכָל פִּלְחָנָא בְּחֶקְלָא יַת
 כָּל פִּלְחָנֵיהֶן דְּאֲפֹלְחוּ בְּהֶן
 בְּקִשְׁיוֹ: טו וַאֲמַר מֶלְכָּא דְּמִצְרַיִם
 לְתַנְתָּא יְהוּדִיתָא דְּשׁוּם תְּדָא
 שִׁפְרָה וְשׁוּם תְּנִיתָא פּוּעָה:
 טז וַאֲמַר כַּד תְּהִינֵן מוֹלְדֵן יַת

שפתי חכמים

שאמרו מפני בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם כל שעה אלא בארץ גושן היו רחוק מפניה ועמו לכן פי' קצו בחייהם של עצמן כשהיו מזכירין את שם ישראל מהרש"ל יותר נ"ל דרש"י דייק מדכתיב בפני דלא הל"ל אלא ויקצו בבני ישראל: ש שיש דגש בלמ"ד מילדות ול' קל שהוא בלא הגישה למ"ד: ת שובר ל' קל ומשבר לשון כבד ופירושים שוה וכן דובר ומדבר נמי כן הוא: א דכתיב בסמוך יעש להם בתים ופירושו" בתי כהונה ובתי לוייה ומלכו' ולא מצינו שיצאו מאשה אחרת אלא

רש"י

כקואים היו בעיניהם: (יג) בפרך. צבודה קשה המפרכת את הגוף ומשכרתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות, אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד, ש כמו שובר ומשכר, ת דובר ומדבר, כך מוליד ומילד: שפרה. זו על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים, א על שם שפועה ומדברת והוזהר לולד, כדרך הנשים המפייכות

אור החיים

יד וימררו את וגו'. אומרו בעבודה קשה פירוש צבודה שהיא קשה מאל עמלה פני' צמועט ממנה והוא עבודת חומר ולבנים ועבודת שדה. ואומרו את. כל עבודתם וגו' כי לא תאמר שהרפו ידם מהם משיעור הבניין שקצבו להם מקודם אלא שקצבת עבודה ראשונה במקומה עומדת והוסיפו להם כמו שתאמר שאחר ששמו עליהם כך וכך שיצנו בכל יום אחר שיהיה החומר והלבנים מוכנים לפנייהם הוסיפו עליהם לעשות הכנת החומר והלבנים וכל עבודת הכנת הבנין ולא הקילו מאל זה שיעור עבודה ראשונה אשר עבדו בהם בפרך אלא אחת עמה, וזה מהתחכמות פן ירבה, ואף על פי כן לא הועילו להמעיטם כי נתרבו בני ישראל והספיקו לדבר זה, ואשר על כן

ויאמר מלך מצרים וגו' להמית הזכרים:

טו ויאמר מלך וגו'. הגם שכל המעשה האמור בענין אמר לשון רבים דכתיב וישמו ויאמרו וענו וגו' ויעבדו וימררו כי לא המלך לבדו עושה אלא הוא ועמו, דבר זה עשאו המלך לבדו כדי שיהיה הדבר צדוד שלא ירגישו העבדיות להסתיר הריגוס ואלא ירחיקו המילדות מילד אותם כאשר אבאר בסמוך: למילדות העבריות וגו'. כריך לדעת מה אמר להם צאמיכה זו. ואולי כי הצאמיכה היא שקרא ואמר העבריות אשר שם האחת וגו' כי להיות שצאו לפניו הרבה ולא היה מכיר אלו המילדות לזה קרא בשמותם ליחד להם הדיבור לכך שהיו גדולות של כל המילדות ולזה להטייל הדבר עליהן כי כן דרך השכרה. עוד

בלי יקר

אשר שלח ה' בהם, כמ"ש (שמות יז). הטרם תדע כי אבדה מצרים, ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה.

ואמר אשר לא ידע את יוסף, כי לא ידע מה שקרה ליוסף, כי אחיו היו משתדלים בכל עוז להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו, כי רצון האל ית' היה עם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם, כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל ית' שאמר כן ירבה, וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידו אחי יוסף, ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמתו ירד.

נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו ג"כ רבים ממנו, ואע"פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שהיו רבים יותר מהם, מ"מ חזר וביאר דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, וכאילו אמר ונוסף גם הוא עלינו, ר"ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו, ומלת גם קאי על הגבורה, ומה שאמר על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאינו ואמר שיהיו רבים על שונאינו, ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצ"ל עלינו לתלות הקללה בעצמו, ותלה בשונאינו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו, אע"פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה, אבל הריבוי שעתידי להיות לא רצה לתלות בעצמו.

ולפי שרז"ל דרשו (שמו"ר א. ט.) הבה נתחכמה לו, למושיען של ישראל. נראה לפרש שגם תיבת ממנו קאי על הקב"ה, כדרך שדרשו (סוטה לה). בפסוק כי חזק הוא ממנו (במדבר יג. לא) כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, כן ועצום ממנו מוסב על הקב"ה ונו"ן של ממנו בחו"ל, ור"ל שכל חזקו של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל, לפיכך הבה נתחכמה לו למקורם דהיינו למושיען.

או יאמר ועצום ממנו ממש. כי הם עצומים ממנו ית', כדאמרו

ט) הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל"ל הנה בני ישראל, גם מ"ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל"ל ויאמר אל שריו וחכמיו, אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת, לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ, והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה, בזמן מועט נעשו עם רב, אע"פ שעדיין אינן רבים ממנו מ"מ הוא עצום ממנו, גבורים בטבע כי כל תאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ"כ הם עצומים בטבע יותר ממנו, לפיכך הבה

תקפין ואתיעקו מצראי בחייהון מן קדם בני ישראל: יי ושעבדו מצראי ית בני ישראל בקשיו: יד ואמרו ית חייהון בפולחנא קשיא בטינא ובלבנין וככל פולחנא באנפי ברא ית כל פולחנהון הוון מפלחין בהון בקשיו: טו ואמר פרעה דמוך הנה חמי בחילמיה וזה כל ארצא דמצרים קנימא בכף מודנא קדא וטליא בר אימרתא בכף מודנא קדא ונתת פרעא כף מודנא מטליא בגוה מן יד שדר וקרא כל חרשי מצרים ותני להון ית חולמיה מן יד פתחין פומהון ייניס וימברס רישי חרשיא ואמרין לפרעה ביר חד עתיד למהוי מחליד בכנישתהון דישראל דעל ידו עתידא למחרבא כל ארצא דמצרים ובגין כן אתיעט פרעה מלפא דמצרים לחייתא והודייתא דשמא דחדא שפרה היא יוכבד ושמא דתנייתא פועה

בעל הטורים

יג בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת:

יד בחמר. חסר והוא אותיות ברמ"ח איברים. ד' מיני ענויין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב נמי ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך: טו שפרה. ב' במס' מתיר לישני. דין ואידך ברוחו שמים שפרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נוצר מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הילד ומנפחה בו ומשיבה רוח לילד וזהו שפרה לשון שפופרת. ד"א למה נקרא שמה שפרה שמשפרת, את הולד. אף ברוחו שמים שפרה ע"ש שהקב"ה שפר השמים:

רמב"ן

הזבלים, הכל נתנו עליהם, וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים. אותם. וזה טעם **את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך:**

והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך. וזה מאמר המתאיים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים (כמדבר יא ה), כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במצות המלך, ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים, ואין מכלים כי מצות המלך היא. ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים (מכילתא בחדש סוף פרק ה). אם כן **ויעבדו מצרים** רמז לשרי המסים אשר לפרעה:

בלי יקר

בשדה הרי סתם עבודה בשדה אמורה, ואח"כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר, ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה, אלא שרמזו על שטמאום בגילוליהם בעבודות זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטיאי הרבים שאין מספיקין בידם לעשות תשובה על כן הקשה ה' את לב פרעה ועבדיו, ובוהו הותר הספק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה.

(יב) ויקוצו מפני בני ישראל. פירש"י כקוצים היו בעיניהם, ורצה לומר שישראל נמשלו בעיניהם לקוצן מכאב ולסילון ממאיר, ואין הלשון משמע כך שהיה נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל כקוצים מפני בני ישראל, ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומוזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל, ואם רצה לומר שהיה דומה כאליו נכנסו הקוצים בגופם הל"ל ויקוצו מן בני ישראל, ע"כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם, שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעת במקומם נטיעה משובחת, וכמ"ש (תהלים פ. ט-ט) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניך ותשרש שרשיה וגו'. רצה הקב"ה ליטע בא"י נטיעה משובחת, דהיינו ישראל אשר כרם חמר ענו לה (ישעיה כז. ב), ולעקור משם האומות שנמשלו לקוצים, כך חשבו המצרים אחר שראו רצון האל ית' שעם ישראל פרו ורבו עד למעלה, ודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים, והמה יהיו כקוצים מושלכים מן הארץ וזה הלאה, כמ"ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים, וז"ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם כקוצים המושלכים מן הארץ, מפני בני ישראל שיהיו נטועים במקומם.

דבר אחר, ויקוצו מפני בני ישראל. כדמסיק ברבתי פרשה זו (ב.ה.) למה נגלה הקב"ה למשה בסנה, ר' יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל ענף שונכס בתוכו אינו יוצא בשלום כו', ע"כ אמר

והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה. **ויבן העם ערי מסכנות לפרעה** כמס הזה, וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם, וגזרו שיעבדו כל מצרים את העם, וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו. וזה טעם **ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך:** ועוד גזרו עליהם עבודות קשות **בחומר ובלבנים**, כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין, ועתה נהגו העם בעבודה וצוום שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם, ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד, ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין, וגם **כל עבודה** קשה אשר לפרעה ולמצרים **בשדה**, כגון החפירות והוצאת

רז"ל (מו"ק טז): אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר (ש"ב כג.ג) צדיק מושל יראת אלוקים שאני גזור גזירה והצדיק מבטלה ובודאי עיקר כחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ינצורו, ע"כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע"י שנעשה אותם רעים וחטאים לה' סר כחם, כמו שפרשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים ויענונו (דברים כו.ו) כי הל"ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' וע"י זה יענונו.

והנה דברי המפרשים **אמת**, שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל (כ.ה-ז) ואודע להם בארץ מצרים וגו' איש שקוצי עיניו השליכו וגו', אך בתורה לא מציינו רמז בשעת מעשה לזה ע"כ נ"ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בנכליהם אשר נכלו להם, להחטאים, וישימו עליו שרי מסים להעלות מס לכומרי ע"י, כי זה דומה כאלו עבדו ע"י ממש, כמו שפירש"י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים, (כח.סד) לכן נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו, שע"י שעשו אותנו רעים וחטאים מצאו מקום לויענונו כי אז יכלו לנו, כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע"י למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותם בסבלותם ע"י שסר צלם מעליהם כשיסורו מאחרי ה', ואולי שעל זה נאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. כי כל פסוק זה נראה מיותר, ויכול להיות שרמזו בזה שע"י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאלו העבדו לע"י, לכן נאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבדו לע"י מתחילה בפה רך ע"י הסתה ופיתוי, ואח"כ בפרך בעבודה ממש ע"י הכרח לפיכך וימררו את חייהם, כי אצל הקב"ה נאמר (שם ל.ב) כי הוא חייך וגו', וע"י שסרו מאחרי ה' מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע"י שהיא קשה ורעה, ואחר כך בחומר ובלבנים ובכל עבודה

שמות א שמות

אונקלוס

**בִּילְדָבְן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וְרֵאִיתָן עַל הָאֲבָנִים
 אִם בֵּין הוּא וְהִמְתָּן אֹתוֹ וְאִם בֵּת הוּא וְחָיָה:
 י וְהִירָאן הַמִּילְדָת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ
 כַּאֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהֵיךָ מִלֶּךְ מִצְרַיִם וְתַחֲיִין אֶת
 הַיְלָדִים: שני יח וְיִקְרָא מִלֶּךְ מִצְרַיִם לַמִּילְדָת**

יְהוּדִיתָא וְתַחֲזִין עַל מַתְבָּרָא אִם
 בֵּר הוּא תִקְטֹלָן יְתָה וְאִם בְּרֵתָא
 הִיא וְתִקְמְנָה: י וְיִדְחִילָא חֲתָא
 מִן קָדָם יי וְלֹא עֲבָדָא כְּמָא דְמַלְיִל
 עֲמִקָּן מִלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקִימָא יְתָ
 כְּנִיָּא: יח וְיִקְרָא מִלְכָּא דְמִצְרַיִם
 לְחֲתָא וְאָמַר לְהֵן מַה דִּין עֲבָדְתוּן

רש"י

תינוק הזוכה (סוטה יא:): פועה. לשון צעקה. כמו כיוולדה
 אפעה (ישעי' מב, יז): (טו) בילדבן. כמו בהולידכן: על
 האבנים. מושב האשה היולדת, ובמקום אחר קוראו
 משבר, וכמוהו עושה מלאכה על האבנים, (ירמי' יח, ג.)
 מושב כלי אומנות יורכ כלי חרס: אם בן הוא וגו'. לא
 היה מקפיד אלא על הזכרים, שאמרו לו אנטגונינו ב
 שעתיד להוולד בן המושקע אותם: וחיה. ג ותחיה:
 (יח) ותחייך את הילדים. מספקות להם מים ד ומזון.
 (סוטה יא): תרגום הראשון וקיימא, והשני וקיימתון, לפי
 שלשון עברית לנקבות רבות, תיבה זו וכיוצא בה משמשת
 לשון פעלו ולשון ה פעלתם, כגון ותאמרנה איש מארי,
 (שמות ב, יט.) לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים, ותדברנה בפיכם, (ירמי' מד, כה.) לשון דברתם כמו ותדברו ו לזכרים, וכן

שפתי חכמים

מיוכבר ומרים והואיל וכן הוא ע"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבר דהיא היתה
 אמה של מרים דאין סברא לכתוב בתחלה הבת ואחריה האם ופועה היינו מרים: ב
 וא"ת דלמא כדי שלא יפרו וירבו וי"ל דא"כ הי"ל להמית הנקבו, שאף אם ימותו
 הזכרים וישארו הנקבות אם ישאר זכר אחד יכול לעבר כמה נקבות. (נח"י) ול"ג
 דא"ס דמשום פריה ורביה לחוד הוא א"כ למה חידש גזרת המילדות דטעמא מאי
 הקפיד על פו"ד משום טענת ונלחם בנו והא כבר נתבטלה בגזרת שרי מסיים אלא שראו
 וכו' ע"ש באריכות: ג פ"י וחיה הוא ל' זכר כדמצנינו בהרבה מקומות והאי וחיה לשון
 נקבה הוא כמו ותחיה ויש חילוק כי זה הטעם למעלה בחי"ת והוא ל' נקבה אבל
 כשהטעם למטה ביו"ד אז הוא ל' זכר כדמצנינו במגילת אסתר דכתיב את שרביט הזהב
 וחיה וגם בקהלת אם תיה אלף שנים. א"נ כוונתו דוחיה ביו"ו הופך את התיבה להבא:
 ד מדכתיב לא עשו כאשר דבר אליהן ש"מ לא המיתום א"כ ל"ל תו ותחייך אלא
 מספקות וכו': ה ר"ל אין הפרש בין הנסתרות ובין הנמצאות בלשון עתיד. ונראה
 דה"פ דרש"י מקשה על עצמו לפ"מ שפירשתי ותחייך הראשון שהיו מספקו' להם מוזן
 א"כ קשה על התרגום למה שינה בלשוננו דהראשון פ"י וקיימא והשני פ"י וקיימתון
 בשלמא בלא זה הייתי אומר דוקיימתון פ"י שמספקות להם מוזן מ"ה שינה אבל לפי
 מה שפירשתי דותחייך ה' פ"י מספקות להם א"כ למה תירגם על ותחייך הראשון
 וקיימא לכ"פ לפי שלשון עברי וכו': ו כמו שמצינו ותאמרנה ובמקום אחר מצנינו
 ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל א' וא"פ פ"י לשון דברתם לשון

אור החיים

הדך, כי קודם שיוודע הגולד מה הוא אם בן אם בת יראו המילדות
 על האבנים אם בן הוא ימיתוהו ויאמרו טולד מת ולא יניחו עד שיצא
 ועו"י (ועק סוטה י"ג) אלא שיראו על האבנים קודם שיצא לעולם
 אם בן הוא, ומנין ידעו לזה אמרו ז"ל סימן מסר להם, ולזה אמר
 והמיתון בחוס' וא"ו כי מזה ראשונה איה אותן להבחין לדעת אם בן
 הוא קודם שיצא לעולם ויתן קולו, והב' והמיתון אותו בלאחו מצטון
 אמו. ואמרו ואם בת היא וגו' נתכוון גם כן בזה כדי שצאלמעות
 ענין זה לא ירגישו בדבר הגשים היולדות כשיראו שלפעמים ולדוחיהן
 מתקיימין לא יחשדו במילדות והם לא יבחינו כי הורגות הזכרים
 ולא הנקבות. ואולי שטוה עליהם לבל יודיעו הזכר אלא יאמרו
 שהגולד טולד מת שצאלמעות כן יסתר החשד, ובה נחיישבו כל
 הדקדוקים.

יראה שהוא עשה אותן גדולות ושרות בקריאה זו על כל המילדות
 ואשר על כן פרט את שמותן, ולזה חזר לומר פעם אחרת ויאמר
 בילדבן וגו' פ"י שהציווי לא לשתיכן לבל אלא לכל המילדות אלא
 שאלו יהיו עליהם שרות. עוד ירמזו הכתוב לשון גדולה ורוממות על
 דרך (דברים כ"ו) את ה' האמרת וה' האמריך והטונה בזה להגיד
 שצאלמעות ענין זה גם להם פרעה מעלה והתרומומות לז'
 המילדות ועלו במעלה כאמור בסמוך (פסוק כ') וייטב אלהים וגו'
 ויעש להם בתיים בתי כהונה בתי למה בתי מלכות בתי נביאות (סוטה
 י"א):

והגה ענה חכמה יעץ פרעה בדבר זה לבל יוכלו עלות מהארץ,
 והוא כי צאלמעות שיהרגו כל זכר ויתרבו הגשים והן האשה
 טב למיתב ען וו ויתחברו נשי ישראל עם המצריים ויתחננו בהם
 ומענתה אין מניאות לעלות מן הארץ כשיהיו לעם אחד. גם יפיגמו
 הנפשות הקדושות בערבוב הנפשות הטמאות ויהיו שם עד עולם
 ב"מ. ותמצא שאמרו רז"ל (ויק"ר פ. ל"ב) שלא נגאלו ישראל עד
 שהיו בהם ד' דברים וא' מהם ששמרו עצמם מן העריות, ועל זה
 מפורש בקבלה (שה"ש ד') גן נעול וגו', ואם היו מתחננים עם
 המצריים לא היתה בר מינו תקומה לשונאיהם:

טו ויאמר וגו' וראיתן על וגו'. כריך לדעת לאיזה ענין ראה
 זו ולא היה לו לומר אלא אם בן וגו', ומה גם לדברי
 רבותינו ז"ל (סוטה יא:): שאמרו סימן מסר להם בן פניו למטה בת
 פניה למעלה לא ידעתי למה הוצרך לסימנים אלו. עוד כריך לדעת
 טעמו למה לא גזר על הכל, ואין להאמין עליו כי במדת רחמים
 נהג לשום להם שארית צאריך כי שורשן שורש אכזרי הוא. עוד קשה
 אומרו והמיתון אותו בחוס' וא"ו מצלי מעשה קודם לדבר. עוד
 למה הוצרך לומר ואם בת היא וחיה כיון שפרעה לא גזר אלא
 על הזכרים שפישטו שלא יבקשו המילדות לעקור את הכל.
 אכן רשע זה נתחכם כדי שפעלה בידו העצה, כי מי זאת האשה
 אשר תזמין עצמה למילדת להרוג בניה, לזה נתחכם ואמר לכן
 שיתנהגו בסדר זה ויעשו בהעלם דבר ולא ירגישו היולדות על זה

היא מְרִים בְּרָתָהּ: טו וְאָמַר פֶּד תְּהָרִיץ מוֹלְדָן ית יהודייִתָּא וְתִסְתְּכִין עֲלוּי מִתְבָּרָא אִין בִּיר דְכָר הוּא וְתִקְטְלוּן יְתִיה וְאִין בְּרָתָא נּוֹקְבָא הִיא וְתִתְקַיִים: יז דְחִילָא חִיִּיתָא מִן קָדָם יִי וְלֹא עֲבָדוּ הֵיכְמָא דְמַלְל עֲמָהוּן מִלְפָּא דְמַצְרַיִם וְקִימָא ית בְּנֵינָא: יח וְקָרָא מִלְפָּא דְמַצְרַיִם לְחִיִּיתָא וְאָמַר לְהוּן לְמָה דִּין עֲבַדְתוּן ית פִּתְגָמָא הֲדִין וְקִימְתוּן ית בְּנָא: טז וְאָמְרִין חִיִּיתָא לְפָרְעָה

בעל הטורים

טז על האבנים. ב' במסורה וראיתן על האבנים וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאי' ר. בפ"ק דסוטה סי' גדול מסר להם בשפה שהאשה כורעת לילד וירכותיה מצטננות באבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד"א מה ענין זה ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר:

זו המילדת. בגי' יוכבד בת לו: כאשר דבר אליהן. בגי' שתבען: יח עשיתן. ב' במסורה דין ואידך עשיתן תועבה ביחזקאל כדאי' בפ"ק דסוטה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו דמצינו גכי עריות דכתיב כי את כל התועבות האל: ותחייין. ב' בהאי פרשה כדאי' בפ"ק דסוטה לא דייין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

אור החיים

רועשת לבל עבור עליה וזכורך הימים אחר הגזירה היא רופפת, ולזה הודיע הכתוב כי האלקניות הללו בטלו גזירת מלך סמוך לגזירה, והוא אומרם ולא עשו ואימתי כאשר דבר כמו שתאמר כי צעת שילאו משם והיו מילדות לעצמות לא עשו וגו' והלככה ספקו מזון לאין נכון וטלו דרכיו סמוך לגזירה, ושיעור כאשר דיבר כשיעור (בראשית כז ט) כאשר כלה יחך לזכך: יח מדוע וגו' ותחייין וגו'. כריך לדעת מה הוא המעשה שעשו שעלו הוא אומר מדוע עשיתן, ואם שלא המיתו את הילדים זה יקרא שלילת המעשה והיא כריך לומר מדוע לא עשיתן. עוד כריך לדעת אומרם ותחייין, ואם על סיפוק המזון לילדים הוא אומר כמו שפירשנו בצאמרו ותיראן המילדות וגו' ותחייין וגו' אם לזה נחכוון מה מענה בלשון המילדות על זה והרי הן מורדות במלך. ואולי כי לא ידע פרעה צירוף שהיו מספקות מזון לילדים כי מן הסתם לא יעשו כן בפני המצרים ולכני יסרל און לחשוד בהם

יז ותיראן המילדות וגו'. כריך לדעת למה כפל לומר ולא עשו ותחייין. ורז"ל (סוטה י"א) אמרו שהיו מספקות מים ומזון. וכריך לדעת למה לא היו עושים להם כן מקודם. ואולי שיודיע הכתוב שלא פסקו מההטבה, והוא סיבת היכרח שיראו את האלהים אפי' על מניעת ההטבה שהיו רגילין להטיב בסיפוק מזון ולא מלכד שלא עשו וגו' אלא ותחייין. אז לעולם כי מקודם לא נתנו דעתם על מורה זו לספק מים ומזון, ואחר שראה להם פרעה חששו שהיו נחשדים אם ימות או מהגולדים שהם הרגוהו, לזה להוריא עלמון מהחשד השתלכו להחיות אפי' מי שימות מיתת עלמון מהסרון הסיפוק, ואולי כי זה רמז בחיצת את האלהים לרבות יציאת ידי חובת חשד בני אדם להיות נקיים מה' ומסרלל. ועם אומרם כאשר דבר כ"ף הדימוי לומר לא הוא ולא דומה לו. או יראה לומר להיות כי מן הדרך הוא כשיגזור מלך דבר על כל פנים בתחלת הגזירה דבר מלך חזק ואימת מלך

בלי יקר

עשו כאשר דבר אליהם פרעה, כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזרת פרעה כי טוב להם שימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד, ומ"ש ואם בת היא וחייה. שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע"פ, כמו ואם יהיה היובל שפירושו אף אם יהיה היובל, כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף בן הוא שיש בו צורך בעבודה, מ"מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת, ת"ל ואם בת היא וחייה. יז ותיראן המילדות את האלהים. כמ"ש (קהלת ח.ב) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. כי באופן זה תשמור פי גזירת המלך כשלא תתנגד לשבועת אלהים, אשר השבע השביע אותנו לשמור כל מצותיו, כך יראו המילדות את האלהים ושמנו את נפשם בסכנה, כי ההריגה היא מן אותן ג' שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דירך סומק טפי כו' (פסחים כה:) ולדעת רז"ל שאמרו (סוטה יא:) שפרה משפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד, נ"ל בזה מה שדחו את פרעה בקש ואמרו כי חיות הנה בטרם תבא אליהן המילדת וגו'. וקשה א"כ למאי נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם, על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה, אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר, ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו', ומזה מצאו מקום אל התנצלות לומר שאנחנו אין מולידין אותם, וע"כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיהו דאטעי אנפשיה. לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד. כי זה טובה להם לפי שברוב עם הדרת מלך ומזה יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש"י על פסוק ויעש להם בתים, וכן טובה לכהנים ולוים שברוב עם נותנין מתנות כהונה וליהו.

ויקצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו, שהעוף כשנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים, כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח"כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד, לכן סמך לפסוק ויקצו ב"פ בפרך שנוכרו ב' כי המה ממש מענין ויקצו שנמשלו המצרים לקוצים כסוחים מפני מה שעשו בבני ישראל לכן נאמר מפני בני ישראל. יט ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאלו אמר למילדות את העבריות, דאל"כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים. ורז"ל אמרו (סוטה יא:) שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו', ויש להתבונן דלמא אפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים ומה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שם, ונ"ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז"ל (מגילה יד.) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. שהיתה מתנבאת עתידה אמי שתלד בן המושיע לישראל, ובפר' וארא (ז.א) פירש"י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק"ל שנה כי אז היתה שופרה מעין שופרה של ימי נערותה, כמו שקרה לשרה וגם נס זה היה מופת שיוולד ממנה בן מושיע לישראל, כי לא בחנם נעשה לה נס זה. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר ראה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו, כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שיצא מהם, והם הם מולידי הגואל ואיך ימיתו בניהם ממש, ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא, ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ"ש ביחזקאל (יחזקאל כ.ח.) ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים, ושמות אלו מורים על לידת הגואל ומטעם זה לא

וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עָשִׂיתֶן הַדְּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין
 אֶת הַיְלָדִים: ^{יט} וַתֹּאמְרֵן הַמַּיְלָדֹת אֶל פְּרַעֲה
 כִּי לֹא כִנְשִׁים הַמְצַרִּית הָעֵבֶרִית כִּי חַיֹּת
 הֵנָּה בְּטָרָם תָּבוֹא אֵלֶיֶן הַמַּיְלָדֹת וַיִּלְדּוּ: ^כ
 וַיִּיטֹב אֱלֹהִים לַמַּיְלָדֹת וַיִּרְבּוּ הָעָם וַיַּעֲצֵמוּ
 מְאֹד: ^{כא} וַיְהִי כִּי יֵרְאוּ הַמַּיְלָדֹת אֶת
 הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: ^{כב} וַיֵּצְאוּ פְּרַעֲה לְכָל
 הַבֶּן הַיְלֹד הַיְאֲרָה תִשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבֶּת תַּחֲיִין: ^{כג} וַיִּיָּלֶךְ

יְת פִּתְגָמָא הַדִּין וְקִימְתוּן יְת בְּנֵי־אִי:
 יט וַאֲמָרָא חֲתָא לְפִרְעָה אָרִי לֹא
 כִּנְשִׁיא מְצַרִּיתָא יְהוּדִיתָא אָרִי
 חֲכִימָן אַנּוּן עַד לֹא עֲלַת לְתַתְּמֵן
 חֲתָא וַיִּלְיָדֵן: ^כ וְאוֹשִׁיב יְיָ לְחֲתָא
 וְסָגִי עֲמָא וְתִקְיָפוּ לְחֲדָא: ^{כא} וַיְהִי
 כִּד דְּחִילָא חֲתָא מִן קָדָם יְיָ וַעֲבַד
 לְהוּן בָּתִּין: ^{כב} וּפְקִיד פְּרַעֲה לְכָל
 עַמָּה לְמִימָר כָּל בְּרָא דִּתְיִלִּיד

רש"י

שפתי חכמים

ותחללנה אותי אל עמי, (ויחזקאל יג, יט.) לשון עבר חללתי
 כמו ותחללו לזכרים: (יט) בי חיות הגנה. בקיאות
 כמילדות, תרגום מילדות חיתה. ורבותינו לרשו, (סוטה
 יא: ושמו"ר) הרי הן משולות לחיות השדה ז שאינו כריכות
 מילדות, והיכן משולות לחיות, גור אריה, זאב יטרף,
 צפור שורו, איילה שחוחה, ומי שלא נכתב בו, הרי הכתוב

נוכח א"כ ג"כ הכא ותחיין ראשון ל' נסתר והשני ל' נוכח והוא על משקל אחד: ז כי
 לפי פ' ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת אינה צריכה מילדת להולידה.
 רא"ם: ח ר"ל שמדמה כנסת ישראל ללביאה: ט ר"ל לעצמו: י ר"ל שהם נמי נקודים
 בעיור"י אפ"ה ל' ויפעל הוא: כ לא וייטב לחוד ויעש לחוד: ל מקשים העולם א"כ
 מאי דכתיב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שכבר נשבע וכו' מאי נתחכמה שייך
 הא משום איצטגניניו היה זה שצוה להשליך היאור' משום שעתיד ללקות במים. ור"ל
 דלעיל לא צוה אלא על העברים ועל אותו ציווי נאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען
 של ישראל אבל אותו יום שנוולד משה היה ציווי אחר אף על המצרי' שישליכו אותו
 למים כל הנולדים באותו יום לבד וזה היתה בעבור שאיצטגנינו אמרו שילקה במים

כללן, ויבדק אותם ועוד כתיב מה אמך n לביאה (ויחזקאל יט, כג): (כ) וייטב. הטיב להם, וזה חלוק בתיבה שיסודה ב'
 אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה, כשהיא בזה כלשון ויפעל, הוא נקוד היו"ד בציור"י שהוא קמ"ץ קטון, (ואו
 בסגול שהוא פת"ח קטון) כגון וייטב אלהים למילדות, וירב צבת יהודה, (איכה ג, ה.) הרבה תאניה, וכן ויגל השארית, (דברי
 הימים-ג לו, כ.) נבזררלדן הגלה את השארית, ויפן זנב אל זנב, (שופטים טו, ה.) הפנה הזנבות זו לזו, כל אלו לשון מפעיל
 את אחרים, וכשהוא מדבר כלשון ויפעל, ה הוא נקוד היו"ד בציור"ק, כגון וייטב בעיניו, (ויקרא י, כ.) לשון הוטב, וכן
 וירב העם, נתרבה העם, ויגל יהודה, הגלה יהודה, ויפן כה וכה, פנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני, וילך, וישב, וירד,
 וילא, לפי שאינו מגזרתן של אלו, שהרי היו"ד יסוד בהן, ירד, ילא, ישב, ילך, יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים
 למילדת. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. כ בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים, ויבן את בית ה' ואת
 בית המלך, כהונה ולויה מיוכזר, ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה (יא:): (כב) לבל עבמו. אף עליהם גזר, ה
 יום שנוולד משה אמרו לו אצטגניניו, היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם ממזרים אם מישראל, ורואין אנו
 ססופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המזרים, שנאמר כל הבן היולד, ולא נאמר היולד לעברים, והם

כללן, ויבדק אותם ועוד כתיב מה אמך n לביאה (ויחזקאל יט, כג): (כ) וייטב. הטיב להם, וזה חלוק בתיבה שיסודה ב'
 אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה, כשהיא בזה כלשון ויפעל, הוא נקוד היו"ד בציור"י שהוא קמ"ץ קטון, (ואו
 בסגול שהוא פת"ח קטון) כגון וייטב אלהים למילדות, וירב צבת יהודה, (איכה ג, ה.) הרבה תאניה, וכן ויגל השארית, (דברי
 הימים-ג לו, כ.) נבזררלדן הגלה את השארית, ויפן זנב אל זנב, (שופטים טו, ה.) הפנה הזנבות זו לזו, כל אלו לשון מפעיל
 את אחרים, וכשהוא מדבר כלשון ויפעל, ה הוא נקוד היו"ד בציור"ק, כגון וייטב בעיניו, (ויקרא י, כ.) לשון הוטב, וכן
 וירב העם, נתרבה העם, ויגל יהודה, הגלה יהודה, ויפן כה וכה, פנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני, וילך, וישב, וירד,
 וילא, לפי שאינו מגזרתן של אלו, שהרי היו"ד יסוד בהן, ירד, ילא, ישב, ילך, יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים
 למילדת. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. כ בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים, ויבן את בית ה' ואת
 בית המלך, כהונה ולויה מיוכזר, ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה (יא:): (כב) לבל עבמו. אף עליהם גזר, ה
 יום שנוולד משה אמרו לו אצטגניניו, היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם ממזרים אם מישראל, ורואין אנו
 ססופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המזרים, שנאמר כל הבן היולד, ולא נאמר היולד לעברים, והם

אור החיים

כזכר, כי הידוע לו בציורו אינו אלא מעשה הסיפוק לבית היולדות:
 יט בי לא בנשים וגו'. כריך לדעת למה האריך כל כך לשון, ולא
 הספיק לומר לא כמלצרות העבריות או העבריות לא
 כמלצרות. עוד כריך לדעת מה מענה בפייה על סיפוק המזון, ורואני
 כי קבל פרעה תשובתם. עוד קשה אומרו וילדו שהיה כריך לומר
 יולדות.
 אבן כוונת הכתוב הוא שהשיבוהו שלא יקה שיעור לעבריות
 מהמיוחדות שבמלצרות כי כולן חכמות מכל המלצרות, והוא
 אומרו בי חיות הגנה ומילדות זו לזו או אינם כריכין מילדת. ואולי
 שרמזו כי הגשים של בני ישראל היו בהם צ' לימודיות בהשכלה

למטורין כאומרים ז"ל (ויק"ר פל"ב) בפסוק ושאלה אשה וגו' כי י"ב
 חדשים היה ביניהם דבר זה ולא גילה אדם מעולם, אלא שהמזריים
 הגידו לו שהיו המילדות מספקות מים ומזון לבית הגשים חיות, ודבר
 זה יכולין הגוים השכנים להכיר בדבר כשתכנים המילדת עמה דברי
 סיפוק וידעו גם כן כי הגשים החיות היו בניהם זכרים, לזה אמר
 פרעה מדוע עשיתן את הדבר הזה פי סיפוק מים ומזון
 שהוא מעשה הנגלה, והן אמת אם לא היו מחיים הילדים הייתי
 תולה כי לבנות אתם מספקים אלא כיון שהסיפוק הוא למקום
 הילדים והילדים הגם בחיים זה לך האות כי להם אתם מספקים,
 והוא אומרו ותחיין את הילדים, ואין זה אלא מעיון סכלי

אָרום לֹא כְנִשְׂיָא מְצַרְיָתָא יְהוּדֵי יִתְיָא אָרום וְרִיזִין וְחִפְיִמִּין בְּדַעְתֵּיהֶן הַיְנוּן קָדָם עַד לֹא תִיתִי לְוֹתְהוֹן חִיְתָא הַיְנִין תְּלִינן עֵינֵיהֶן בְּצִלּוֹי מְצָלָן וּבְעֵינֵין רַחֲמִין מִן קָדָם אָבוּהֶן דְּבִשְׂמִיָא וְהוּא שְׂמַע בְּקָל צְלוֹתְהוֹן מִן יַד הַיְנִין מְתַעֲנִינן וְיִלְיִדן וּפְרָקָן בְּשֻׁלָם: כ וְאוֹטִיב יִי לְחִיְתָא וְסָגוּ עִמָּא וְתַקִּיפוּ לְחֶדָא: כא וְתָהּ פִּד דְּחִילָא חִיְתָא מִן קָדָם יִי וְקָנוּ לְהוֹן שׁוּם טַב לְדְרִיָא וּבְנָא לְהוֹן מִימְרָא דִּי בֵּית מַלְכוּתָא וּבֵית פְּהוּנְתָא רַבְתָּא: כב וְכֵד חֲמָא פְּרַעַה פְּרִין פְּקִיד לְכָל עֲמִיָּה לְמִימְרָא פֶּל בִּיר דְּכַר דְּאֶתְלִיד לִיהוּדָאִי בְּנֵהָרָא תְּטְלוּקְנִיָּה וְכָל בְּרַתָּא תְּקִימוּן: כ ג וְאַזְל עִמָּרָם גְּבָרָא דְּמִשְׁבֵּט לִוִּי וְאוֹתִיב בְּכִילְתָא וְגִינּוּנָא

אור החיים

לכל כי יוכבד ומרים נתנו נפשם עלינו ועבדו פי מלך ועוד להם שזנו ופרנסו משלהם לזה יחשבו עליו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו. וכך גם כן לדרך זה כי לכל שאנו ענפי נשמתו של משה דכתיב (ישעי' ס"ג) משה עמו לזה סבלה יוכבד ועולונו להגן בעדינו ולספק מים ומזון כמשפט היולדים לבניהם, ולדברי המפרשים (רש"י) שהטובה היא עשיית הבתים יש לומר כי טעם שהפסיק באומרו **וירב העם** שזולת זה אין מקום לבתי כהונה ובתי מלכות כי אם אין עם אין מלך וכהן, לזה הקדים ה' העם ואחר כך עשה להם בתים וגו':

כב ויצו וגו' לבל עמו וגו'. לפי מה שכתבנו כי מתחלה דבר למולדות שיהיה הדבר בסוד ולא ידעו צנות ישראל, כשלא עלתה בידו עשה הדבר בצפרוס וזהו לכל עמו על הדבר כי חשב כי אין נמלט מהם לכל היותם רבים ונכרים שלל ירחמו עליהם, עוד אולי ללמד שראשית הצטננותו כי מושיען של ישראל נולד ועתיד ללקות במים (סנהדרין ק"א). לזה גזר גזירה חזקה ומינה כל איש מצרי על הדבר וזהו אין נמלט מידם, ואומרו **לאמר** פי' לא שהמצריים הם עצמם ושליוכורו אלל שראשיתו לבני ישראל שכל אחד ישליך בניו, והטעם למה שאמרנו שהגזירה היתה ללמד מה שראו איצטננותו וכו' מן הסתם יראו הדרך שלקה בו שהוא ע"י ישראל, לזה גזר שבני ישראל הם ישליוכו אותו היוצרה, וכמו שכן היה שיוכבד היא השליכה את משה ביאור.

אז יראה לאמר שהם יאוו לכל שכן על שכונתו על הדבר ולא יעטרו כל העם. ויש מרבותינו שאמרו (סוטה י"ג). שגם על המצריים גזר, וזה דרך דרש שביום אחד אשר אמרו לפרעה כי זו ביום וגו' אותו יום גזר על כל עמו. אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלל בישראל כי גזירה זו בתמידות היתה והראיה כי יוכבד נתנה משה ביאור אחר ג' ירחים והאצטננותו ראו יום הלידה, ואלו לא היתה הגזירה אלל יום לידת משה והוכר היום ההוא מה מקום לגזור עור, אלל ודאי שגזירה זו על כל הצן הילד היתה בתמידות ובהכרח אומרו **לבל עמו** הוא לאווס על בני ישראל והדרשה תדק:

הא' היותם מעיקרם עבריות, והב' שהן עתה מצריות ובאמצעות זה נתחכמו ב' מיני השכלה, וזה הוא שיעור הכתוב כי לא כנשים הרגילות בנמלא הם אלו שהם מצריות עבריות, וזהו לא תהיה הוכחת הסתירה לא מעבריות ולא ממצריות כי אלו יש בהם ב' הדרכות והבן, ואומרו **בטרם** וגו' נתכוונו להשיב אם יאמר ולמה לא יהיו הם מילדות אותם בעל כרחו ללד שהם הממונות מהמלך ואמרו בטרם וגו' פי' כי אנו מתחכמים לבוא אללס קודם שיגיע זמן הלידה כפי הצדונם ליליד אותם ואף על פי כן אנו מוצאים אותם שכבר ילדו כי היוולדות היו מתחכמות להרחיק להם זמן לידתם כי הרגישו כדבר, וכל זה נכלל בתביעת חיות. ומעתה כפי הגחה זו פרחו לה מעצמה החשדה הגם שיביאו בידם מים ומזון היה לחושבם שעדיין לא ילדו והם באים ליליד אותם וכל מה שיעשו מהוראת חיבה להם אדרבה כשורה וכהוגן עושין כדי שיתקדשו הלבבות של היוולדות ולא יהיו נחשדים בעיניהם כרלחנות וימלאו מקום להיים גזירת המלך להמית הבנים, ואחר שהיו מביאין לחושבן שעדיין לא ילדו כנזכר והיו מוצאים כי כבר ילדו אינו מהמוסר להשיב המוצא, וזהו ספה תמה תלונת וחסד פרעה הגם שלדקו דברי הולכי רכיל שאמרנו שהמילדות ספקו מזון:

כ וייטב וגו' וירב וגו'. לריך לדעת מה הוא ההטבה, ואולי שהוא הרקום שבמזון ויעש בתים. וקשה אם כן לא היה מפסיק כלומר וירב העם. ונראה שמורינו הכתוב דבר שבאמצעותו רבו בני ישראל, לפי מה שקדם לנו שהיו מספקות להן מים ומזון לזה אמר **וייטב אלהים למיילדות** פי' נתן להם רב טוב ובאמצעותו היה להן יכולת לספק מזון וזהו **וירב העם** וזולת זה לא יהיה להם לספק לרבים בהפלגה, ואחר כך הזכיר ה' שזכרם הטוב שעשה להם בתים.

עוד ירמזו כי בראות ה' יראתם מהאלהים הזמין לידם עשות מלות לאין קץ להכבות שכרם, והוא אומרו **וייטב וגו'** ומה הוא הטובה **וירב העם** שבה יגדל זכותם כי טולם יחשבו להם כשלא הרגום, ואולי כי לטעם זה זכו משה ואהרן בישראל כי בשלם זוכים

בלי יקר

את בת לוי. עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילדה אליה אישה הראשון, ד"ש את בת לוי.
(ב) **ותרא אותו כי טוב הוא.** שנתמלא כל הבית אורה שנאמר (בראשית א.ד.) וירא אלהים את האור כי טוב, ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמה יראו המצרים האור ההוא, וע"י האור יראו גם את הילד ולכן הצפינה אותו יותר מכל הילדים, ועוד שמה ירגישו ביהרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ואולי חשבה שלכן נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שנגזר לצדיקים לעתיד לבא. **ומספר שלשה ירחים.** רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון, כמו שלמדו מפסוק יצפון לישירים תושיה, (משלי ב.ז) לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל גרליך, שמשוה היה משולל מן החומריות מכל

(כב) **ויצו פרעה לבל עמו וגו'.** ארז"ל (סוטה יב). לפי שהיו אצטננותי מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו, וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בכת פרעה ויהי לה לבן, ע"כ סברו שמה יהיה בן ממש לאינו מצרית, דוגמת השמש והירח בחלומם של יוסף שהיו הדברים מגיעין עד בלהה.
(א) **וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי.** פירש"י פרוש היה ממנה כו' ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש, ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך, גם מבית לוי, הל"ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר (דברים כד.ב) והלכה והיתה לאיש אחר. והאשה נקראת בית, ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילדה איש אלי, לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה, ואח"כ חזר ויקח